

Aschanska gården

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av bodlängan och portlidret

*Eksjö stad i Eksjö kommun,
Jönköpings län*

Aschanska gården

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av bodlängan och portlidret

*Eksjö stad i Eksjö kommun,
Jönköpings län*

Rapport: Margaretha Engstedt. Foto: Margaretha Engstedt
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

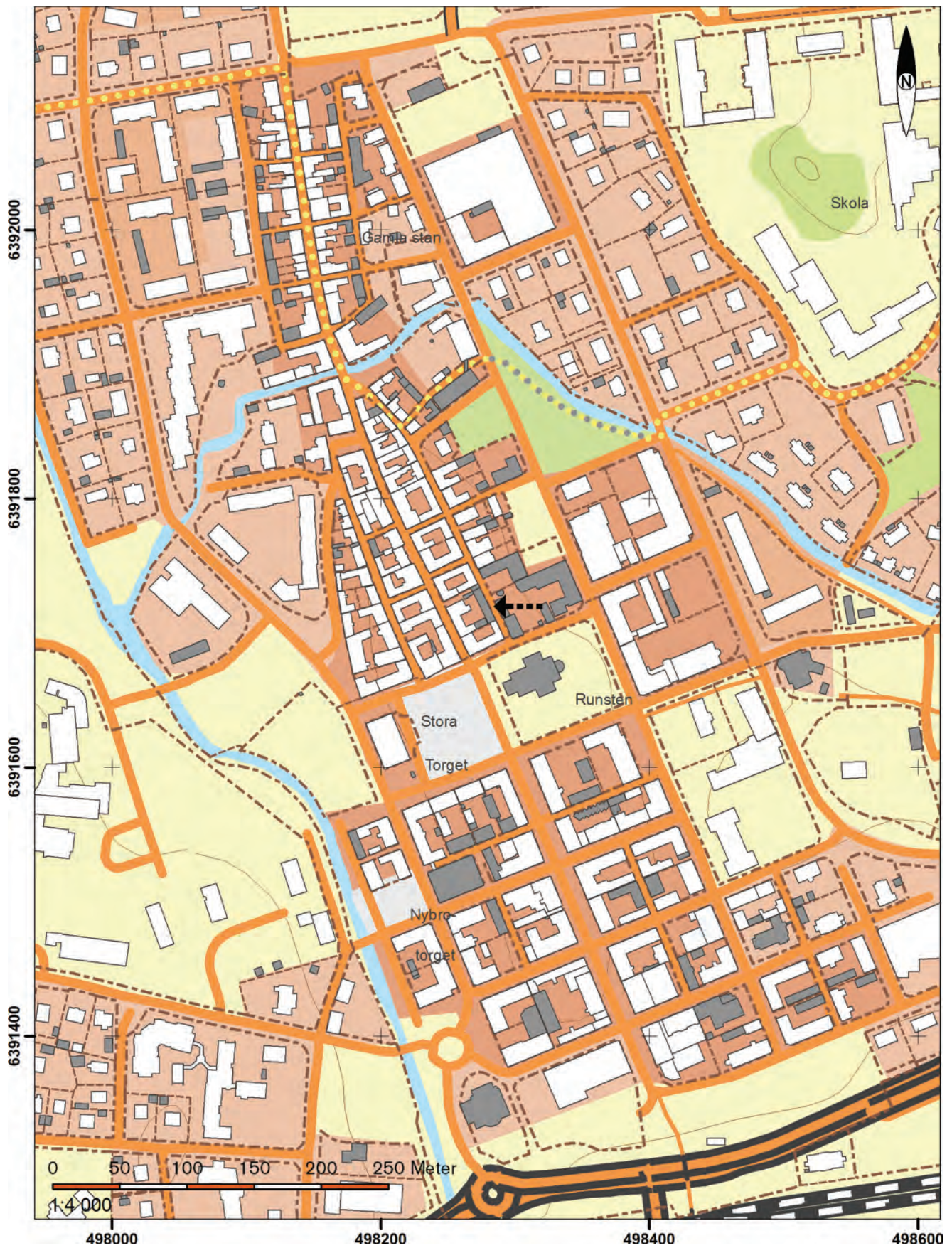
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	6
Historik.....	6
Beskrivning inför åtgärder.....	8
Vidtagna åtgärder	10
Sammanfattning	12
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	12
Tryckta källor.....	12

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Aschanska gårdens innergård med den aktuella längan.

Det särpräglade med Eksjö är den långa kontinuitet i stadsbyggandet som finns representerat från den gamla trästadsbebyggelsen med handels- och hantverksgårdar i norr till rutnätsstaden i söder som uppfördes efter stadsbranden 1856 och senare den militära bebyggelsen och 1900-talets villabebyggelse. De centrumomvandlingar och saneringar som präglar många andra av landets städer och tätorter kom inte att genomföras i någon större omfattning i Eksjö. Därför kan staden uppvisa välbevarade miljöer från förindustriell och tidig modern tid.

Aschanska gården utgör en av de bäst bevarade agrara stadsgårdarna i Eksjös gamla stad med bebyggelse i huvudsak från 1700- och 1800-talen. Efter en donation 1984 har fastigheten även funktionen av ett museum över rådmans- och garvarefamiljen L. F. Aschans högborgerliga hem. Museifastigheten, Guldsmeden 2, ägs och förvaltas av stiftelsen Aschanska gården med Eksjö kommun som huvudman.

År 2006 antogs en vård- och underhållsplan för fastigheten som syftar till att långsiktigt säkerställa de höga kulturhistoriska värdena genom en målinriktad förvaltningsplanering. Med utgångspunkt

Ovan: Pump på den inre gården.
Til höger: Bodlängan sedd från gatan.

från denna plan påbörjades 2006 arbetet med att åtgärda de mest akuta skadebehoven. Den här vidtagna utvändiga restaureringen av bodlänga och portluder genomfördes under sommar och höst 2014. Till arbetena tilldelades statliga byggnadsvårdsbidrag enligt länsstyrelsens beslut 2013-09-20. Jönköpings läns museum har haft stiftelsens uppdrag att följa arbetena med antikvarisk medverkan genom antikvarie Margaretha Engstedt, som också sammanställt rapporten.

Syfte och målsättning

Syftet med restaureringen var att åstadkomma en marksänkning, nvid bodlängan för att undvika ytterligare rötskador på de bottensyllar som kom att bytas ut. Dessutom var det nödvändigt att utföra stomlagning av bodlängan. Därutöver var arbetena främst av underhållskaraktär.

I enlighet med riktlinjerna i vård- och underhållsplanen har målsättningen varit att värna om objektets autenticitet och ålderdomliga uttryck både genom att särskild hänsyn ägnats åt originalmaterial och genom ett upprätthållande av befintliga byggtekniker och material. Utgångspunkten har varit att bevara fastigheten i det skick den befanns sig i 1984, vid tidpunkten då fastigheten donerades.

Historik

Eksjö är ur nationellt perspektiv intressant då staden är en av få välbevarade små köpstäder med senmedeltida stadsplan och trähusbebyggelse som speglar stadsbyggande i en obruten tidslinje från 1500-talet fram till våra dagar. År 1856 drabbades staden av en omfattande brand som förstörde i princip hela den södra delen av staden. Den nya stadsplanen utformades efter rutnätstypen. Under

det tidiga 1900-talet kom militären att sätta sin prägel på stadens ytterområden där regementsbyggnaderna uppfördes. Därefter har staden kommit att inramas av villabebyggelse.

Aschanska gården utgör i grunden två handels- och hantverks- gårdar. När Eksjö återuppbyggdes i sitt nya läge kring kyrkan strax efter 1585 torde platsen för den Aschanska gården tagits i anspråk tämligen tidigt. Delar av en loftbod med handelsfunktion från detta äldsta skede kan kvarstå i det södra bostadshuset.

Situationsplan över Aschanska gården uppmätt av Nordiska museet 1933. Bodlängan med potrlider är markerade i rött. Kopia i Jönköpings läns museums arkiv.

I samma byggnad inrättades i slutet av 1730-talet stadens första apotek. Handelsgården på den sammanslagna fastigheten, som vi ser den idag, är till stora delar resultatet av den apotekaregård som apotekare Carl Magnus Rydell byggde på 1790-talet. Då byggdes det stora bostadshuset åt norr som även inrymde apotek på bottenvåningen. Bryggghuset i den södra gårdslängan och ladugården mot bakgatan i öster tillkom troligen även vid denna tidpunkt.

Garvaren Leo Felix Aschan förvärvade de båda fastigheterna på omkring 1840 och inredde här en borgerlig bostad med kontor och skinnaffär. Bodlängan mot bakgatan för förvaring av hudar vilket utgör ett äldre timmerhus flyttade han hit, troligen vid 1840-talets senare del. Då sonen George Aschan blev delägare i garveriföretaget 1870 flyttade han med familj till fastigheten och inredde här en separat bostadsvåning i de båda bostadshusens övre våningar. Vid Leo Felix bortgång i slutet av 1890-talet lät man renovera den norra bostaden till en representativ sällskapsvåning. De ogifta dottrarna till George Aschan, Hedda och Signe, levde här fram till sin död på 1960-talet respektive 1984 då fastigheten donerades till Eksjö församling och kommun. Aschanska gården är enligt Riksantikvarieämbetes beslut skyddat som byggnadsminne.

Ovan: Bilderna visar bodlängans portgång, portar mot gatan respektive fasaden mot gatan - allt inför arbetena.

Beskrivning inför åtgärder

Portlidret

Delar av portlidrets stomme har daterats till 1720-talet men mycket tyder på att byggnaden består av återvunnet material och sannolikt uppförts först på 1790-talet då C. M. Rydell övertog gården. Ursprungligen inrymde portlidret fähus, ved- och mangelbod samt loge. På 1940-talet byggdes fähuset om till pannrum med golvnivån försänkt under mark och med gjutna golv, väggar och tak. Under 1900-talet har vardera ett förråd avdelats i de båda nedre rummen.

Portlidret är en sedvanlig parbod i två våningar med en bod på vardera sidan om körporten. Bodarna är dock inte jämnstora utan den norra är större. Stommen är av liggtimmer. Gårdsfasaden har i sina synliga delar klätts med en handhyvlad locklistpanel och gjorts slät genom avsågade knutar. Mot Arendt Byggmästares gata är den södra delen av fasaden klädd med en handhyvlad liggande panel i förvandring, vilken utgör ett av få kvarvarande exempel i Eksjö. I den f.d. fähusdelen är fasaden klädd med en enklare kilsågad locklistpanel med släta lister samt närmast takfoten en helt slät panel. Körportens portblad är klädda med bred diagonalställd panel och kan därmed grovt dateras till 1700-talets andra hälft.

Fähusets portblad är liksom den södra bodens klädda med bred liggande panel och bör därför ha tillkommit vid byggnadens uppförande eller början av 1800-talet. Till logen i övervåningen finns dubbla luckor på vardera sida, vilka nyttjades för att få drag vid tröskningen. Till de på 1900-talet avdelade förråden finns enkla regeldörrar med smal panel. Till f.d. fähuset finns ett smårutigt fönster i en luft med av sen 1700-tals typ. Mot gården har övervåningens ena ladugolv på 1800-talet erhållit ett fönster med tre rutor i två lufter. Fasaderna är rödfärgade med vitmålade fönstersnickerier och tjärstrukna portar och luckor.

Åstaket var på 1830-talet täckt med tegel. Vid installationen av värmepannan på 1940-talet tillkom den raka tegelskorstenen med inspektionslucka, vilken i dag är tagen ur bruk. Med undantag av det sentida pannrummet och de båda avdelade förråden är byggnaden invändigt i stort sett oförändrad. Det invändiga trapploppet i den södra delen har dock flyttats under Leo Felix Aschans tid.

Bodlängan

Bodlängan mot Arendt Byggmästares gata uppfördes sannolikt av L. F. Aschan i slutet av 1840-talet. Byggnaden är uppförd i två våningar i skiftesverk med återvunnet material. Den står i söder utan egen vägg mot portlidret. Boden innehöll initialt två visthusbodar, två vedbodar, hemlighus, svinstia och spannmålsvind. Fram till 1928 då familjen Aschans garveri var verksamt nyttjades delar av bodlängan som lager för hudar.

I övervåningen finns dessutom ett inrett rum, troligen för tjänstefolk. På övervåningen har en stenmangel därefter placerats medan nedre våningens bodar främst nyttjats som förråd.

Skiftesverksstommen är främst utförd av gran med bälvirke av hela timmerstockar. Boddörrarna är klädda med liggande panel och kan vara från 1840-talet. Övervåningens lagerutrymme har på 1800-talet försetts med fönster mot gården. Den inredda kammaren har två smårutade fönster av 1700-talstyp. Två av bodarna har luckor mot Arendt Byggmästares gata, troligen gödselluckor till svinstian. Fasaderna är rödfärgade med vitmålade fönstersnickerier och svartmålade dörrar och portar. Det flacka åstaket är belagt med enkupigt lertegel, taket renoverades senast på 1990-talet.

Invändigt har byggnaden genomgått få förändringar sedan tillkomstiden. I den norra boden har ett soprum med gjutet golv och ett panelklätt förråd inretts på 1900-talet. Soprummets ventilationskorsten har på ett olyckligt sätt dragits genom övervåningen kammare. I den f.d. svinstian har de av djurhållningen anfrätta väggarna klänts med plåt. Visthusbodens väggar är kalkade.

Vidtagna åtgärder

Syllen mot gården norr om pannrummet låg helt under marknivå och var kraftigt rötskadad. Ny syll lades in från knuten till och med första dörren. En ny följare monterades i en av bodlängans mellanväggar. Följaren fästades med bultar.

Inför fortsatt utredning om hur gården med sin förhöjda marknivå ska åtgärdas beslutades att bredda vattenrännan framför bodlängans fasad och att lutningen mot avloppet i norr ökas något genom sänkning av rännan från stuprännan ner mot vattenbrunnen.

Fasaden på bodlängan ommålades med Falu rödfärg ljus. Två strykning krävdes. Portar ströks med en blandning av trätjära, linolja och kimirök en gång, i enlighet med tidigare behandlingar. Gatuporten ströks på båda sidor.

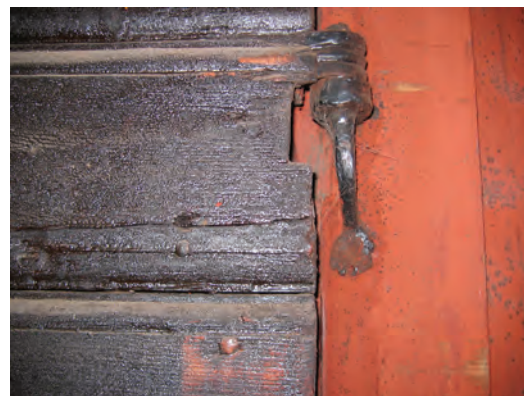
Byggnadskroppens fönster med foder ströks med linoljefärg, kittvit (NCS S 0502-Y).

Plåttaket på det norra bostadshusets köksförstuga målades med en linoljealkydfärg (Isotrol).

Norra bostadshuset sockel besiktigades av konservator, men några åtgärder vidtogs inte. Kvarvarande arbeten till 2015 års restaurering är norra gaveln med förstärkning av stolpe och syll i gatufasaden.

Ovan: Innergården respektive boddörrarna till bodlängan. Nedan: Detalj med gångjärn på en av boddörrarna respektive Anslutningen mellan mark och sockel/syll inför arbetena.

Arbetena innebär att kullerstensbeläggningen togs bort och återlades. Vid övergången mellan mark och sockel låg sedan länge korrugerad eternit.

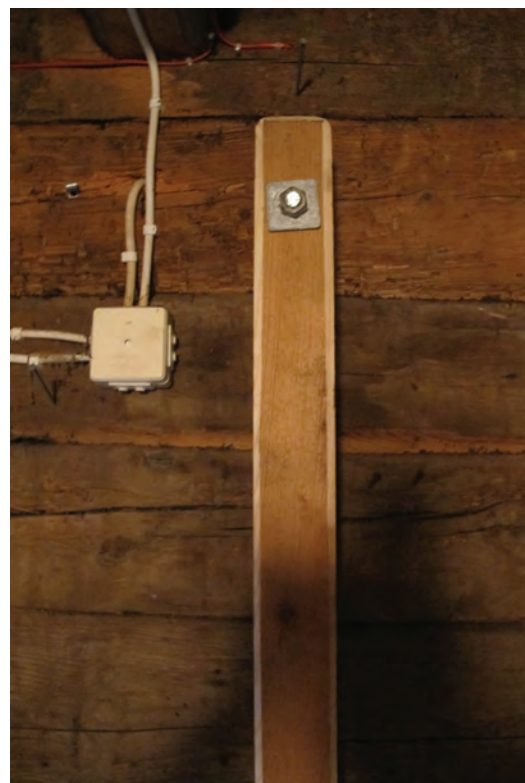
Detalj av en av mellanväggarna i bodlängan.

Detalj av tröskel med utbytt syll.

Återläggningen av kullerstensbeläggningen.

Den nya följaren stödjer upp en mellanvägg.

Sammanfattning

Vid slutbesiktningen den 24 oktober 2014 kunde man konstatera att målningsarbeten samt breddning och marksänkning var väl utförda i enlighet med godkända bygghandlingar och överenskomna anvisningar.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:434-6424-2013
 Jönköpings läns museums dnr:76/2013
 Fastighetsägare:Stiftelsen Aschanska gården
 Entreprenör:Svensk Byggtradition AB, Vireda
 Rapportansvarig:Margaretha Engstedt
 Antikvarisk medverkan:Margaretha Engstedt
 Län:Jönköpings län
 Kommun:Eksjö kommun
 Socken:Eksjö stad
 Fastighetsbeteckning:Guldsmeden 2
 Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arki

Referenser

Tryckta källor och litteratur

Hagberg L.1982. *Eksjö 1700-tal*. Småländska kulturbilder 1982. Uddevalla. *Eksjö 1800-tal*. Småländska kulturbilder 1988. Jönköping.

Silfving J.1946. Eksjö socken och stad under medeltider och Vasatider. Stockholm 1949. *Eksjö, medeltidsstaden och Arndt Byggmästares stad- till omkring stormaktstiden, del II:1*. Jönköping 1949. *Eksjö, medeltidsstaden och Arndt Byggmästares stad- till omkring stormaktstiden, del II:2*. Jönköping.

Byggnadsvårdsrapport 2015:4
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM